Eduskunnan lakivaliokunnalle

Viite: Lakivaliokunta torstai 20.04.2017 klo 10:00 / KAA 3/2016 vp / Asiantuntijapyyntö

Asia: Lapsiasiavaltuutetun lausunto äitiyslakia koskevasta kansalaisaloitteesta KAA 3/2016 vp

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista Suomessa. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Lapsiasiavaltuutettu arvioi kansalaisaloitetta lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta.

Kansalaisaloitteen keskeinen sisältö

Kansalaisaloite äitiyslaista perustuu oikeusministeriön äitiyslakityöryhmän vuonna 2014 laatimaan mietintöön (OM 50/2014) sekä lausuntopalautteen perusteella viimeisteltyyn hallituksen esitysluonnokseen[1].

Kyseisessä esitysluonnoksessa ehdotetaan säädettäväksi äitiyslaki sekä tehtäväksi tarvittavat seurannaismuutokset hedelmöityshoidoista annettuun lakiin, oikeudenkäymiskaareen, lapsen elatuksesta annettuun lakiin, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin, perintökaareen ja elatustukilakiin.

Ehdotuksen mukaan äitiyslaki sisältäisi säännökset äitiyden määräytymisestä. Sen lisäksi, että lapsen synnyttäjä on lapsen äiti, ehdotuksen mukaan lapsen synnyttäneen äidin naispuolinen kumppani voitaisiin vahvistaa olevan lapsen äidiksi silloin, kun lapsi on hankittu yhteisesti hedelmöityshoitojen avulla. Äitiys vahvistettaisiin tällöin samalla tavoin kuin isyys, joko tunnustamisen perusteella tai tuomioistuimen päätöksellä. Menettely korvaisi näissä tapauksissa perheensisäisen adoption. Hedelmöityshoidoista annettua lakia muutetaan samalla siten, että jatkossa naisparien on mahdollista saada hedelmöityshoitoja yhdessä.

Ehdotus sisältää myös äitiyttä koskevat kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset. Ehdotetun äitiyslain säännökset äitiyden selvittämisestä, tunnustamisesta, vahvistamisesta, kumoamisesta sekä kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvista kysymyksistä vastaavat pitkälti isyyslain (11/2015) säännöksiä.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Yleistä

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että äitiyslain säätämisellä parannetaan samaa sukupuolta olevien vanhempien lasten oikeusturvaa sekä edistetään lasten yhdenvertaisuutta vanhemmuuden näkökulmasta. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti Suomi sopimusvaltiona on sitoutunut takaamaan jokaisen lapsen syrjimättömyyden ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiensa tai muun laillisen huoltajansa rotuun,

ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua (2 artikla). Lasta on suojeltava kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiensa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä asemaan, toimintaan, mielipiteisiin tai vakaumuksiin.

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että pitkällä tähtäimellä olisi tarkoituksenmukaista pyrkiä siihen, että vanhemmuudesta säädettäisiin yhdessä säädöksessä, ”vanhemmuuslaissa”. Jo nyt isyyslain ja ehdotettavan äitiyslain säännökset ovat monilta osin yhtenevät.

Lapsen oikeus vanhempiin – lapsen etu

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että vanhemmuuden sääntelyssä tulee lähtökohtana olla lapsen oikeus vanhempiin, ei vanhempien oikeus lapseen. Tehtävien lainsäädäntöratkaisujen tulee olla ensisijaisesti lapsen edun mukaisia. Lapsen etu ensisijaisena harkintaperusteena lasta koskevissa asioissa on yksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisistä periaatteista (3(1) artikla). Lapsen etu muodostuu kaikista sopimuksessa määritellyistä oikeuksista[2]. Sopimuksessa määritellään myös, että vanhemmilla tai muulla lapsen laillisella huoltajalla on ensisijainen vastuu lapsen kasvusta ja kehityksestä ja, että vanhempien/huoltajien on tässä tehtävässään toimittava lapsen edun mukaisesti (18 art). Näin ollen sopimus velvoittaa vanhemmat/huoltajat ottamaan ensisijaisesti huomioon lapsen edun tehdessään lasta koskevia päätöksiä tai toimia.

Äitiyslain säätämisellä parannettaisiin lapsen oikeudellista asemaa siten, että naisparien kohdalla hedelmöityshoitojen avulla syntyneellä lapsella voisi olla kaksi vanhempaa syntymästä alkaen eikä enää olisi tarpeen turvautua perheensisäiseen adoptioon. Lapsen asema olisi turvatumpi tilanteissa, jotka nykysääntelyllä ovat ongelmallisia. Tällaisia ovat muun muassa tilanteet, joissa parisuhde purkautuu tai lapsen synnyttänyt äiti kuolee ennen kuin perheensisäinen adoptio ehditään vahvistaa. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että äitiyslain mukaiset mahdollisuudet lapsen aseman ja oikeusturvan edistämiseksi olisivat lapsen edun mukaista.

Äitiyden vahvistaminen

Äitiyslain mukaan äitiys voitaisiin vahvistaa vain tilanteessa, joissa lapsi on syntynyt hedelmöityshoitolain (1237/2006) 1 §:ssä tarkoitetun hoidon tuloksena. Esitysluonnoksessa muiden menetelmien käytön on katsottu johtavan vaikeisiin todistelua koskeviin kysymyksiin siitä, kumpi voitaisiin vahvistaa tulevan lapsen vanhemmaksi, siittiöiden luovuttaja vai lapsen synnyttävän äidin naispuolinen kumppani. Lisäksi valittua sääntelyratkaisua on perusteltu sillä, että lapsen oikeus tietää alkuperänsä varmistetaan parhaiten, kun lapsi saa alkunsa hedelmöityshoitoklinikalla, jolla on lakiin perustuva velvoite ilmoittaa luovuttajan tiedot luovutusrekisteriin.

Lapsiasiavaltuutettu pitää valittua sääntelyratkaisua perusteltuna. Lapsen edun toteutumisen kannalta on tärkeää, että vanhemmuuteen liittyvä sääntely turvaa mahdollisimman hyvin kaikki lapsen oikeudet. Lapsen oikeuksien sopimus korostaa monessa kohdin eri tavoin lapsen ja vanhempien suhdetta tärkeänä lapsen ”kasvualustana”, ottamatta kantaa äitiyteen tai isyyteen. Lapsella on myös oikeus tuntea vanhempansa, mikäli mahdollista (7 artikla). Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että lasta koskevassa lainsäädännössä tulee pyrkiä siihen, että lapsen olosuhteet, mukaan lukien vanhemmuuskysymykset, ovat mahdollisimman vakaat.

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että yhdenvertaisuuden näkökulmasta valittu sääntelyratkaisu edellyttää, että naispareilla on pääsy hedelmöityshoitoihin myös julkisessa terveydenhuollossa. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan joulukuussa 2016 antama päätös (dnro 80/2015[3]), jossa lautakunta totesi, että naispareja ei saa syrjiä julkisen terveydenhuollon hedelmöityshoidoissa, vahvistaa tätä käsitystä.

Kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset

Kansalaisaloitteeseen liittyvä hallituksen esitysluonnos sisältää kansainvälisen yksityisoikeuden alaan kuuluvat säännökset (7 luku). Säännöksillä olla tarkoitus selkeyttää oikeustilaa. Äitiyden määräytymistä suoraan lain nojalla koskeva 41 § estää muun muassa sen, että Suomessa asuva henkilö voisi kiertää Suomen lainsäädäntöä hankkimalla lapsen vieraassa valtiossa toteutettavan sijaissynnytysjärjestelyn avulla.

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että oikeustilan selkeyttäminen myös kansainvälisoikeudellisissa tilanteissa on tarpeen. Lain nojalla määräytyvää äitiyttä koskeva säännös on välttämätön, sillä käytännössä sijaissynnytysjärjestelyt yleistyvät eri muodoissaan, ja myös suomalaiset vanhemmat voivat turvautua sijaissynnytysjärjestelyihin ulkomailla sen ollessa kiellettyä Suomessa.

Lapsen osallisuus

Lopuksi lapsiasiavaltuutettu huomauttaa lapsen osallisuudesta vanhemmuutta koskevissa asioissa. Lapselle ei ole äitiyslaissa eikä isyyslaissa annettu oikeutta vaikuttaa tehtyihin päätöksiin tai toimiin lukuun ottamatta tiettyjä tilanteita, joissa osallistuminen on rajattu koskemaan 15 vuotta täyttäneitä lapsia.

Lapsen informoiminen sekä lapsen mielipiteen selvittäminen ja sen huomioon ottaminen äitiyden tai isyyden tunnustamis- tai vahvistamistilanteissa ovat luonnollisesti ensisijaisesti perheen aikuisten vastuulla. Pienten lasten kohdalla on myös usein perusteltua, että perheen aikuiset välittävät lapsen mielipiteen viranomaisen tietoon. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan, huolimatta edellä mainitusta ja siitä, että kyseiset lait sisältävät mainitut lapsen osallisuutta rajoittavat säännökset, lastenvalvojan, joka selvittää äitiyttä/isyyttä tai ottaa vastaan äitiyden/isyyden tunnustamisen, tai muun tunnustamisen vastaanottavan viranomaisen tulisi kuitenkin aina matalalla kynnyksellä antaa lapselle myös mahdollisuus itse kertoa suoraan mielipiteensä asiasta, kun se on mahdollista lapsen iän ja kehitystason perusteella.[4]

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että lapsen osallisuudessa on kyse lapsen ihmisoikeudesta. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla edellyttää, että lapsen mielipide selvitetään lasta koskevissa asioissa ja että se otetaan huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla (1. kohta). Lapsella on oikeus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä (2. kohta). Tästä tulisi poiketa vain aivan poikkeuksellisesti tilanteissa, joissa mielipiteen selvittäminen olisi ilmiselvästi lapsen edun vastaista. Pääsääntöisesti lapsen etu ei voi toteutua, jos lapsen mielipidettä ei ole selvitetty ja otettu huomioon.[5]

Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että lapsen osallisuutta perheessä ja perhettä koskevissa oikeudellisissa prosesseissa tulisi kehittää ja tukea sekä lainsäädännön tasolla että käytännön menettelyissä. Tämä vaatimus koskee nyt käsillä olevan sääntelyn lisäksi myös muun muassa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön parhaillaan meneillään olevaa uudistamista.

Jyväskylässä 5.4.2017

Tuomas Kurttila
lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
lakimies

---

1 http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/valmisteilla/lakihankkeet/henkilo-perhe-japerintooikeus/K3ACbrH9l/Aitiyslaki_kokeilu_luonnostekstilla.pdf

2 YK:n lapsen oikeuksien yleiskommentti lapsen edun ensisijaisuudesta CRC/C/GC/14, kohta 4.

[3] Tapausseloste http://yvtltk.fi/material/attachments/ytaltk/tapausselosteet/6QoS5xOf9/YVTLTK-tapausseloste-9.12.2016-hedelmoityshoidot_L.pdf
[4] YK:n lapsen oikeuksien komitean kanta on, että ”lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi suoraan kaikissa menettelyissä aina, kun se on mahdollista.” (Yleiskommentti lapsen oikeudesta tulla kuulluksi, CRC/C/GC/12, kohta 35).
[5] Esim. CRC/C/GC/14, kohta 43.